
PROMLČENÍ A DOBRÉ MRAVY

Anton Radaikin*

Úvod

V mnoha právních odvětvích je typickým právním následkem spojeným s uplynutím lhůty (času) vznik nebo zánik práva či nároku. Lhůty jsou instrumentem právní jistoty, jelikož jsou nezávislé na vůli a chování jednotlivých subjektů práva. Účelem tohoto příspěvku je prozkoumat právní úpravu tradičních institutů občanského práva – promlčení a prekluze – a charakterizovat předpoklady, za kterých je námitka promlčení způsobila založit výkon práva v rozporu s dobrými mravy.

Čas¹ je jednou z nejdůležitějších objektivních právních událostí.² „Veškeré právní vztahy vznikají a existují v prostoru a čase. V tomto smyslu je každý právní vztah podroben působení času.“³ Z právního pohledu se na čas díváme jako na fixně stanovené datum nebo lhůtu⁴ (dobu – např. promlčecí nebo prekluzivní). Plynutí času není možné prakticky ničím ovlivnit, a lze dokonce tvrdit, že „žádný právní systém se neobejde bez institutů, které spojují právní následky s uplynutím určitého časového úseku, popřípadě se skutečností, že nastane určité datum.“⁵ Významnou roli hrál čas i v římském právu. V této souvislosti je třeba se zmínit o klasické římskoprávní zásadě *vigilantibus iura scripta sunt*⁶. J. Hurdík tvrdí, že zásada *vigilantibus iura* byla „výrazem pojetí soukromého práva jako obecného rámce pro autonomní chování subjektů soukromoprávních vztahů.“⁷ Dle této zásady musí každý postupovat s patřičnou pozorností a jistou předvídatelností při uzavírání závazků. Zásada *vigilantibus iura* se nejvíce

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů (xrada03@vse.cz).

- 1 Lat. tempus – čas, lhůta, za určitých okolností rozhodující prvek pro vznik, změnu nebo zánik práva a způsobilosti k činům. Počítá se podle roků, měsíců a nedělitelných kalendářních dnů (*computatio civilis*), jen výjimečně podle dnů pohyblivých počínajících hodinou, kdy nastala daná událost (*computatio naturalis*); *tempus iudicis* – původně 30denní lhůta na splnění rozsudku. Definice dle Bartošek, 1994, s. 265.
- 2 „Pro čas jako právně významnou skutečnost je charakteristická objektivnost, tedy nezávislost na chování jednotlivých subjektů práva.“ Weinhold, 2002, s. 1.
- 3 Čihák, 2004, s. 8.
- 4 Lhůta je časový úsek, zpravidla určený pro vykonání stanovené povinnosti, který je vymezen počátkem a koncem. Lhůty v občanském právu se obvykle vymezují na určitý počet dnů, týdnů, měsíců a let, výjimečně na kratší časové jednotky. Lhůta může být určena počátkem a délkou, nebo počátkem a koncem, v některých případech také pouze koncem. Definice dle Právní poradce, Sagit.cz.
- 5 Weinhold, 2002, s. 1.
- 6 *Vigilantibus iura scripta sunt* – zákony jsou psány pro bdělé. Dle této zásady právo, které není po dlouhou dobu vykonáváno, přestává být vymahatelné nebo se prekluduje, tzn., zaniká.
- 7 Hurdík, 1998, s. 139.

projevuje v právní úpravě lhůt a zajišťovacích prostředků. Ústavní soud v odůvodnění k nálezu vystihuje jejich význam takto: „Smyslem právního institutu lhůty je snížení entropie (neurčitosti) při uplatňování práv, resp. pravomocí, časové omezení stavu nejistoty v právních vztazích, urychlení procesu rozhodování s cílem reálného dosažení zamýšlených cílů. Tyto důvody vedly k zavedení lhůt již před tisíci lety.“⁸

Liberalizace společnosti dává jednotlivci práva, o která se musí aktivně starat. „Mechanismus fungování soukromého práva tedy byl od samého počátku vybudován na předpokladu iniciativy jeho subjektů, směřujících k realizaci svých zájmů vlastním právně relevantním chováním.“⁹ Kromě zásady autonomie vůle (smluvní svobody) je v obchodním právu kladen větší důraz na zásadu individuální iniciativy, což je podmíněno (mimo jiné) předpokladem profesionality subjektů obchodních vztahů. „Jen takový jedinec dosáhne své plné emancipace a rozvoje osobnosti, který je způsobilý a odhodlaný využít všech možností, které demokraticky koncipovaný systém občanského práva skýtá.“¹⁰ Vedle toho ve společnosti existují skupiny, kterým stát projevuje zvýšenou pozornost tak, že se snaží zabránit určitému jednání vůči nim.¹¹ Jedná se tedy o vzájemné doplnění zásady smluvní svobody a *vigilantibus iura scripta sunt*. Pro nás je však důležité pochopit, že zásada *vigilantibus iura scripta sunt* „navazuje na zásadu autonomie vůle osob v soukromém právu, na výraznou dispozitivnost norem soukromého práva a nízkou míru ochranné funkce soukromoprávní regulace.“¹²

1. Právní úprava promlčení a prekluze v ČR

Cílem institutů promlčení a prekluze je zajištění právní jistoty všech subjektů, které vstupují do právních vztahů. E. Svoboda¹³ poukazoval na přínosy jak pro věřitele, tak i pro dlužníky v souvislosti se zkrácením promlčecích lhůt podle obecného zákoníku občanského (OZO viz níže).¹⁴ Pro soukromoprávní vztahy je typický institut promlčení, především vzhledem k zásadě autonomie a rovnosti účastníků. Institut prekluze je vhodný spíše ve veřejnoprávní oblasti z důvodu nezbytného určení právní povinnosti v případě uplynutí zákonem stanovené lhůty.

Zákodárce se prostřednictvím lhůt snaží motivovat subjekty právních vztahů k tomu, aby se starali o svá práva řádně a včas, tj. v přiměřených (promlčecích nebo prekluzivních) lhůtách tak, aby se donekonečna neoddaloval požadavek splnění od povinného subjektu. Lhůtou rozumíme určitý časový úsek s přesně označeným

8 Nález Ústavního soudu Pl. ÚS 33/97 k prezidentovu vetu ve věci počítání právní lhůty.

9 Hurdík, 1998, s. 139.

10 Fiala, 2002, s. 19.

11 Např. spotřebitelské smlouvy – cílem je ochrana spotřebitele jako slabší smluvní strany.

12 Hurdík, 1998, s. 80.

13 Svoboda, E. (2. 10. 1878 – 19. 8. 1948), známý český právník, profesor občanského práva a právní filozofie na PF UK (od 1923). Podílel se na rozvoji právní sociologie.

14 V této souvislosti uváděl, že „zkrácení promlčecích lhůt činí dojem, jako kdyby bylo namířeno v neprospěch věřitelů. Rychleji pro ně zaniká možnost žalobu vymáhati na dlužníku splnění pohledávky. Ale ve skutečnosti se to stalo i v zájmu věřitelů, kterým se podle typických zkušeností hromadily spousty pohledávek, časem rychle pozbývajících na hodnotě...“ Svoboda, 1936, s. 97, cit. dle Weinhold, 2002, s. 3.

počátkem a koncem, který je buď přímo určen právním předpisem, dohodou účastníků právního vztahu, rozhodnutím státního orgánu na základě zákona, nebo jednostranným právním úkonem. „Význam lhůt spočívá v tom, že brání příliš dlouhému trvání občanských práv a povinností, které je nežádoucí jak v zájmu ... právní jistoty občanů, tak i z hlediska procesního. Tohoto cíle lhůty dosahují zejména tím, že nutí subjekt občanskoprávních oprávnění, aby svá práva vykonal v rozumné době, a stanoví pro něj nepřiznivě důsledky, zůstane-li ve lhůtě nečinný.”¹⁵

Na území ČR od roku 1811 až do 1950 platil obecný zákoník občanský¹⁶ (OZO), který ve změně podobě dodnes platí v Rakousku. Právní úprava institutu promlčení se v obecném zákoníku občanském zakládala na právním názoru, že promlčení je obecným způsobem pozbytí práv. Ustanovení § 1449 objasňovalo zánik závazků v důsledku vypršení času, které „jsou obmezeny poslední vůlí, smlouvou, soudcovským výrokem nebo zákonem”. Podle § 1451 OZO promlčení jest pozbytí práva, které nebylo vykonáváno po dobu zákonem určenou. Promlčení mohlo být namítáno proti soukromé osobě způsobilé vykonávat svá práva jenom na základě námitky strany, a nikoli z úřední moci.¹⁷ Přesto jiná ustanovení obecného zákoníku občanského svědčila o tom, že právo promlčením nezaniká,¹⁸ což je podobné současné právní úpravě.¹⁹

V současné době je promlčení obsaženo v soukromoprávních úpravách.²⁰ Promlčení je právním institutem, kterým se rozumí oslabení možnosti právo vykonat nebo uplatnit před soudem. Jestliže oprávněná osoba nevykoá své právo v zákonem stanovených lhůtách, nejedná se o zánik práva, ale o jeho oslabení. „Promlčené právo se stává právem naturálním (nevynutitelným, nežalovatelným), se kterým koresponduje naturální povinnost (naturální obligace).”²¹ Znamená to, že zákon nepopírá plnění povinností dlužníkem, která odpovídá promlčenému právu. „Právní vztah mezi oprávněným a povinným trvá nadále, subjektivní právo ani nárok nezanikají, pouze nárok se stal podmíněným, tj. závislým na tom, zda se povinný promlčení dovolá, či nikoliv.”²² K promlčení soud přihlédne jen jako k námitce dlužníka a v tomto případě nelze promlčené právo věřiteli přiznat. „Povinnému vzniklo uplynutím promlčecí doby právo uplatnit námitku promlčení, bude-li oprávněný realizovat své subjektivní právo.”²³

15 Lazar, Švestka a kol., 1987, s. 167.

16 Císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud. Obecný zákoník občanský – Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB).

17 § 1499 a 1501 OZO.

18 Např. v případě zaplacení promlčeného dluhu se nejedná o bezdůvodné obohacení; k promlčení se nepřihlíželo soudem z úřední povinnosti ex offio (§ 1501 OZO).

19 Pozdější úprava interpretovalo možnost nepřihlédnout k námitce promlčení, pokud její respektování vedlo ke škodě celku (§ 3 zákona 141/1950 Sb.)

20 Promlčení je např. upraveno v zákoně č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen OBČZ) § 100–114; č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen OBCHZ) § 387–408; č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů aj.

21 Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 33 Odo 561/2006, ve věci zaplacení částky s úrokem z prodlení za zhodnocení nebytových prostor.

22 Fiala a kol., 2002, s. 58.

23 Tamtéž.

Prekluze je právním institutem, který za určitých předpokladů způsobuje nenávratný zánik práva.²⁴ Jedná se zde o splnění dvou podmínek: uplynutí zákonem stanovené lhůty a neuplatnění práva v dané lhůtě. Jeden ze společných rysů prekluze a promlčení spočívá v jejich účelu: pobízet věřitele uplatňovat svá práva v zákonem stanovených lhůtách. Avšak zcela zásadní rozdíl mezi těmito instituty je v jejich právních následcích. Na rozdíl od promlčení, jsou-li splněny obě výše uvedené podmínky, je právním následkem prekluze zánik práva. Proto je důležité si uvědomit, že v případě poskytnutí plnění po uplynutí prekluzivní doby, se jedná o bezdůvodné obohacení. Ani soud nemůže přiznat prekludované právo. Dalším významným rozdílem oproti promlčení je skutečnost, že k prekluzi přihlíží příslušný orgán ex officio, bez námitky povinného.

Právní předpisy obecnou úpravu prekluze neobsahují. Obecné východisko však dává ustanovení § 583 OBCZ, které se použije v případě absenci obecné úpravy v obchodním zákoníku. Jednotlivá ustanovení obchodního zákoníku vymezují lhůty, jejichž uplynutím právo zaniká (tzv. prekluzivní lhůty).²⁵ Tato ustanovení se zpravidla rozdělují na ustanovení, kde se v textu přímo hovoří o zániku práva, a na ustanovení, kde z textu není možné dospět k jinému závěru než k zániku práva v důsledku ... jeho nevykonání ve stanovené lhůtě. V této souvislosti zánik práva není vždy snadné jednoznačně odvodit z dikce zákona, v důsledku čehož bychom mohli jen těžko uvést všechny případy prekluze dle obchodního zákoníku.

2. Dobré mravy

Jedním z klíčových bodů obecné části občanského práva je vymezení formálních a obsahových hranic platnosti (resp. neplatnosti) právních úkonů. Občanský zákoník používá institut dobrých mravů jako korektiv výkonu práv a povinností a také jako „morální měřítko pro použitelnost právních norem“²⁶. Otázka definice dobrých mravů je velice komplikovaná právně z filozofického hlediska. Pojem dobré mravy (bona fides²⁷ nebo boni mores²⁸) známe již z římského práva. Právní obsah tohoto pojmu je jednou z ústředních otázek aplikace práva. Právní úkony, jež jsou v rozporu s dobrými mravy, mohou za určitých předpokladů vyvolat neplatnost úkonu. „Skutečnost, že právo spojuje s rozporem se zákonným zákazem či s rozporem s dobrými mravy určité právní následky, vlastně dotváří stěžejní zásady soukromého práva, a to zásadu smluvní volnosti a zásadu smluvní spravedlnosti. Zásada smluvní volnosti v soukromém právu taktéž není absolutní a nachází své meze z hlediska obsahové náplně právních úkonů právě při aplikaci korektivů rozporu se zákonným zákazem

24 Prekluze není komplexně upravena (viz níže).

25 Např. § 65 odst. 2, 3; § 292 odst. 2, 3; § 475; § 491; § 632 – vše OBCHZ. Ustanovení zpravidla určují délku prekluzivní lhůty, ve které je třeba právo vykonat.

26 Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 33 Odo 561/2006, ve věci zaplacení částky s úrokem z prodlení za zhodnocení nebytových prostor.

27 Bona fides exigit, ut quod convenit fiat – poctivost vyžaduje, aby se dohoda uskutečnila. Bona fides semper praesumitur, nisi mala fide adessee probetur – neprokáže-li se zlý úmysl, předpokládá se vždy bona fides. Cit. dle Bartošek, 1994, s. 346.

28 Boni mores v římském právu byly chápány ve smyslu zachování pravidel slušnosti převzatých od předků.

a rozporu s dobrými mravy. Usměrnění zásady smluvní volnosti prostřednictvím zmíněných korektivů má tak rovněž přispět k naplnění zásady smluvní spravedlnosti v soukromém právu.²⁹

Jednotnou definici dobrých mravů ani jejich pozitivní dikci v právních předpisech nenajdeme.³⁰ Pomocí výroků plynoucích ze soudní judikatury lze vymezit pojem dobré mravy. „Dobré mravy jsou souhrnem etických, obecně zachovávaných a uznávaných zásad, jejichž dodržování je mnohdy zajišťováno i právními normami tak, aby každé jednání bylo v souladu s obecnými morálními zásadami demokratické společnosti. Tento obecný horizont, který vývojem společnosti rozvíjí i svůj morální obsah v prostoru a času, musí být posuzován z hlediska konkrétního případu také právě v daném čase, na daném místě a ve vzájemném jednání účastníků právních vztahů.“³¹

Nemožnost nalezení jednotné definice dobrých mravů je podle mého názoru podmíněna filozofickým aspektem tohoto pojmu. „Tytéž činy jsou buď čestné, nebo nečestné, záleží na tom, proč nebo jak jsou konány.“³² Jinými slovy, způsob a okolnosti v mnoha případech hrají rozhodující roli při posouzení toho, co se přičítá dobrým mravům. „Právní norma je obecné pravidlo chování, v jehož hypotéze jsou zachyceny typické skutečnosti, které jsou právně významné, a na které jsou tedy vázány následky uvedené v dispozici normy. Jako obecné pravidlo ovšem právní norma nemůže předvídat všechny skutečnosti, které mohou v životě nastat (to konečně vyplývá už z rozporu mezi statickou povahou normy a dynamikou života, resp. životních situací). Může se tedy stát, že nastane situace, kdy právní norma vede k takovému řešení, které se jeví být nespravedlivé, neboť v normě nejsou zohledněny všechny skutečnosti, které by měly být podle právního vědomí v daném případě zohledněny. Jinak řečeno, ve věci jsou dány skutečnosti, které nejsou právními skutečnostmi, ačkoliv by jimi podle právního vědomí měly být.“³³ Pro řešení případů, které pod žádnou zákonnou definici nespádají, slouží právě korektiv dobrých mravů.

Dobré mravy jsou obecně upraveny v občanském zákoníku v ustanovení § 3 odst. 1. Dle tohoto ustanovení výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí být (mimo jiné) v rozporu s dobrými mravy. Lze se setkat s názorem, že ustanovení § 3 odst. 1 OBČZ je imperfektní právní normou, a tudíž právní postih této normy označuje ustanovení § 39 OBČZ. Z tohoto ustanovení plyne, že právní úkon je neplatný, pokud je v rozporu s dobrými mravy. Neplatnost je však podmíněna dalšími skutečnostmi, což není v dostatečné míře jasné z formulace zákona. Ten jenom poukazuje na jednu ze soukromoprávních zásad, dle které rozpor právního úkonu s dobrými mravy může vést k sankci neplatnosti. Odkaz na dobré mravy lze

29 Salač, 2000, s. 252.

30 Občanský zákoník hovoří o dobrých mravech na více místech, většinou v podobě negativní definice „v rozporu s dobrými mravy“, „proti dobrým mravům“ apod. Definici dobrých mravů neobsahuje ani Pařížská úmluva na ochranu průmyslového vlastnictví (vyhláška č. 64/1975 Sb.).

31 Nález Ústavního soudu České republiky, sp. zn. II. US 249/97, ve věci posouzení darovací smlouvy o převodu parcely.

32 Cit. Seneca.

33 Spáčil, 2004, s. 667.

spatřovat v jiných právních předpisech nebo v soudní judikatuře.³⁴ Nejvyšší soud ČR vymezil právní úkon příčí se dobrým mravům následovně: „Právní úkon se příčí dobrým mravům, pokud nerespektuje některou ze souhrnu společenských, kulturních a mravních norem, jež v historickém vývoji osvědčují jistou neměnnost, vystihují podstatné historické tendence, jsou sdíleny rozhodující částí společnosti a mají povahu norem základních.“³⁵

Vymezení pojmu dobré mravy se zpravidla provádí negativní dikcí. V českých předpisech se proto často setkáváme s výrazem „v rozporu s dobrými mravy“, „příčí se dobrým mravům“ apod. Dobré mravy dle občanskoprávní úpravy nejsou totožné s dobrými mravy v obchodním právu.³⁶ Římskoprávní pojem *dolus bonus*³⁷ dobře vysvětluje vztah mezi dobrými mravy v občanském jednání a obchodních vztazích. Význam institutu dobrých mravů neustále roste ve všech právních odvětvích díky své dynamičnosti a pružnosti. Přikláním se k názoru, že dobré mravy lze chápat jako „obecně uznávané minimum („společného jmenovatele“) společenských hodnot, nikoli jako jakousi „vyšší morálku“.“³⁸

3. Uplatnění námitky promlčení v rozporu s dobrými mravy

Výkon práv nesmí být v rozporu s dobrými mravy dle ustanovení § 3 OBČZ. Výkonem práva se rozumí jeho realizace (nutno odlišit od aplikace práva, která je většinou prováděna soudy (a jinými státními orgány) na základě zákonného zmocnění), tj. chování subjektů v souladu s právními normami, které jsou chráněny dle občanského a procesního práva. Toto ustanovení platí i pro výkon práva vznést námitku promlčení.³⁹ V této souvislosti konstatoval Nejvyšší soud, že námitka promlčení „dobrým mravům zásadně neodporuje, namítá-li někdo promlčení práva uplatňovaného vůči němu, neboť institut promlčení přispívající k jistotě v právních vztazích je institutem zákonným a tedy použitelným ve vztahu k jakémukoliv právu, které se podle zákona promlčuje.“⁴⁰

34 Ve správním právu se s ustanoveními týkajícími se dobrých mravů lze setkat v případě, pokud zákon ukládá zvláštní povinnosti např. vlastníkům infrastruktury (např. § 36 odst. 2 zákona č. 274/2001 Sb., o vodovodech a kanalizacích, ve znění pozdějších předpisů). Soud má právo neschválit dohodu dědiců s věřiteli o tom, že předlužené dědictví bude přenecháno věřitelům k úhradě dluhů, pokud je v rozporu s dobrými mravy podle ustanovení § 175p zákona č. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. Zákon č. č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, též odkazuje na dobré mravy (např. v § 13 odst. 5, § 261 odst. 3 a § 265). Dokonce se s dobrými mravy setkáváme v trestním zákoníku (např. § 31 zákona č. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů).

35 Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 30 Cdo 1842/2000, ve věci vyměření smluvní pokuty.

36 V obchodním zákoníku se také setkáváme s pojmem poctivý obchodní styk, nicméně pojem dobré mravy je obsahově širší než zásady poctivého obchodního styku. Ne všechna jednání, příčí se zásadám poctivého obchodního styku, jsou automaticky v rozporu s dobrými mravy, a tudíž neplatná podle § 39 OBČZ.

37 *Dolus bonus* v přesném překladu znamená dobrý podvod, čili takové jednání, které je v obchodních transakcích, jejichž cílem je vždy zisk, obvyklé a obecně přijímané. U Římanů platila zásada, že kupující má mít otevřenou nejen toboleku s penězi, ale hlavně oči. Rozdíl mezi obvyklou obchodní zdatností profesionálů a laiků vedl v dnešní době ke zvláštní ochraně spotřebitelů v rámci tzv. spotřebitelských smluv. Definice dle Bubelová, 2010.

38 Salač, 2000, s. 252.

39 Nález Ústavního soudu České republiky, sp. zn. II. ÚS 309/95, ve věci nezaplacení částky s úrokem, plynoucí ze zástavního práva v důsledku promlčení.

40 Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 25 Cdo 1839/2000, ve věci promlčení směnkou zajištěné pohledávky.

Ustanovení § 3 odst. 1 OBČZ říká, že „výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy.“ Pomocí soudní judikatury si můžeme ujasnit význam dobrých mravů jako „souhrn společenských, kulturních a mravních norem, jež v historickém vývoji osvědčují určitou neměnnost, vystihují podstatné historické tendence, jsou sdíleny rozhodující částí společnosti a mají povahu norem základních.“⁴¹ Soud určuje podle objektivního kritéria a nezávisle na vůli a vědomí subjektu, které právo (resp. povinnost) vykonává, zda výkon práva je v souladu s dobrými mravy na daném místě a v určitém času.

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 992/99 vymezuje relativně úzce jednání jako zneužití práva v soukromoprávních vztazích: „Za zneužití práva lze považovat pouze takové jednání, jehož cílem není dosažení účelu a smyslu sledovaného právní normou, nýbrž které je v rozporu s ustálenými dobrými mravy vedeno přímým úmyslem způsobit jinému účastníkovi újmu.“⁴² Proto bych v této souvislosti rád zmínil rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 25 Cdo 1839/2000, soud konstatoval: „Na druhé straně je však fungování systému psaného práva založeno zejména na důsledném dodržování pravidel vyplývajících z právních předpisů a korektivů dobrých mravů nesmí být na újmu principu právní jistoty a nesmí nepřiměřeně oslabovat subjektivní práva účastníků vyplývající z právních norem.“ Z výše uvedeného lze odvodit, že soud by měl přihlížet k tomu, zda se jednání nepříčí dobrým mravům. Příslušná opatření je však třeba aplikovat opatrně.

Mohou nastat situace, kdy dovolání promlčení práva může být v rozporu s dobrými mravy. Okolnosti takové situace musejí být natolik výjimečné⁴³, že „uplatnění námitky je výrazem zneužití práva na úkor účastníka, který marné uplynutí promlčecí doby nezavinil, a vůči němuž by za takové situace zánik nároku v důsledku uplynutí promlčecí doby bylo nepřiměřeně tvrdým postihem ve srovnání s rozsahem a charakterem jím uplatňovaného práva a s důvody, pro které své právo neuplatnil včas.“⁴⁴ Při řešení sporů je velká pozornost vždy věnována okolnostem jednotlivých případů, vlastnímu smyslu a účelu jednání a potenciálním důsledkům pro jednotlivé strany. V případě že by „výkon práva namítat promlčení uplatněného nároku byl pouze prostředkem umožňujícím poškodit jiného účastníka právního vztahu, zatímco dosažení vlastního smyslu a účelu sledovaného právní normou by pro něj zůstalo vedlejší a z hlediska jednajícího by bylo bez významu, jednalo by se sice o výkon práva, který je formálně se zákonem v souladu, avšak šlo by o výraz zneužití tohoto subjektivního práva (označované rovněž jako šikana) na úkor druhého účastníka, a tedy o výkon

41 Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 3 Cdo 69/96.

42 Srov. také rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 21 Cdo 1893/2002, ve věci o vydání posudku o pracovní činnosti.

43 „Tyto okolnosti by přitom musely být naplněny v natolik výjimečné intenzitě, aby byl odůvodněn tak významný zásah do principu právní jistoty, jakým je odepření práva uplatnit námitku promlčení.“ Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 25 Cdo 1839/2000, ve věci promlčení směnkou zajištěné pohledávky.

44 Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 33 Cdo 126/2009, ve věci nezaplacení půjčky a smluvní pokuty v důsledku promlčení práva. Srov. také Nález Ústavního soudu, sp. zn. I. ÚS 643/04, ve věci promlčení nároku na vydání deponované částky, sp. zn. II. ÚS 309/95 a sp. zn. IV. ÚS 581/06.

v rozporu s dobrými mravy.⁴⁵ Pro posouzení jednání, vykazujícího znaky úmyslného poškození druhé strany prostřednictvím uplatnění námitky promlčení, jsou rozhodující konkrétní okolnosti. „Tyto okolnosti musí být naplněny v natolik výjimečné intenzitě, aby byl odůvodněn tak významný zásah do principu právní jistoty, jakým je odepření práva uplatnit námitku promlčení.“⁴⁶

Účastník v občanském soudním řízení má právo oponovat, že námitka promlčení, které se dovolává druhá strana, je v rozporu s dobrými mravy. Zároveň však musí prokázat nepřiměřenou tvrdost případného zániku nároku v důsledku námitky promlčení a také předložit relevantní důvod, kvůli němuž se objektivně nemohl svých práv domáhat včas. Uplatnění ustanovení o dobrých mravech nesmí oslabovat právní jistotu a subjektivní práva subjektů vyplývající z právních předpisů. Nejvyšší soud proto vzhledem k vysoké úrovni vlastní odpovědnosti, zaujal následující stanovisko ohledně použití ustanovení týkajících se dobrých mravů. „Odepření právní ochrany dlužníka namítajícího promlčení práva má místo jen ve výjimečných situacích, kdy k výkonu práva založeného zákonem dochází z jiných důvodů, než je dosažení hospodářských cílů či uspokojení jiných potřeb, kdy hlavní nebo alespoň převažující motivací je úmysl poškodit či znevýhodnit věřitele, případně kdy je zřejmé, že výkon práva vede k nepřijatelným důsledkům projevujícím se jak ve vztahu mezi účastníky, tak na postavení některého z nich navenek.“⁴⁷

Zásada právní jistoty a *vigilantibus iura scripta sunt* jsou základními zásadami soukromého práva v právní úpravě lhůt. Vzhledem k velké rozmanitosti situací, při kterých se lze dovolávat použití ustanovení § 3 OBČZ, lze odvodit domněnku o stálém rozšíření oblasti uplatnění tohoto institutu práva. V důsledku toho snižuje široký rozsah použitelnosti korektiv dobrých mravů stupeň předvídatelnosti soudního rozhodování. Důležité je uvědomit si stanovisko Ústavního soudu k této problematice: „Právní stát nemůže fungovat bez předpokladu obecně vyžadované míry poctivého jednání mezi lidmi ... Obecné soudy vzaly v úvahu nemravnou námitku promlčení a aprobovaly tak jednání *contra bonos mores*; v důsledku toho byly nespravedlivé. Zásada souladu práv, resp. jejich výkonu s dobrými mravy představuje významný princip, který v odůvodněných případech dovoluje zmírňovat tvrdost zákona a dává soudci prostor pro uplatnění pravidel slušnosti (ekvity). Pojem dobré mravy nelze vykládat pouze jako soubor mravních pravidel užívaných jako korektiv či doplňujících obsahový faktor výkonu subjektivních práv a povinností, ale jako příkaz soudci rozhodovat v souladu s ekvitou, což ve svých důsledcích znamená nastoupení cesty nalézání práva.“⁴⁸ Právní úprava lhůt je opakovaná v mnoha právních předpisech, proto

45 Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 33 Odo 561/2006, ve věci zaplacení částky s úrokem z prodlení za zhodnocení nebytových prostor.

46 Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 25 Cdo 1839/2000, ve věci promlčení směnkou zajištěné pohledávky.

47 Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 25 Cdo 2895/1999, ve věci uplatnění práva na úrok z prodlení v rozporu s dobrými mravy a také rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 25 Cdo 1839/2000, ve věci promlčení směnkou zajištěné pohledávky.

48 Nález Ústavního soudu České republiky, sp. zn. I. ÚS 643/04, ve věci promlčení nároku na vydání deponované částky.

duplicita úpravy promlčení v občanském a obchodním zákoníků svým způsobem snižuje právní jistotu.

Říká se, že každé pravidlo má výjimky nebo výjimka potvrzuje pravidlo. Platí to i pro právní pravidla, avšak tyto výjimky jsou velmi ojedinělé a okolnosti jsou zcela mimořádné. Jednou z podobných výjimek je situace, kdy námitka promlčení může být v rozporu s dobrými mravy. Tato skutečnost je podmíněna konkrétními okolnostmi, které bránily uplatnění práva u soudu v zákonem stanovené lhůtě. Polemizovat o tom, zda musejí soudy při rozhodování korigovat dopad právních úkonů s přihlédnutím ke spravedlnosti, je třeba velice opatrně. Ztotožňuji se s názorem, že princip právní jistoty a předvídatelnosti práva tvoří základ konceptu právního státu. Proto předvídatelnost právních norem nesmí být oslabena. V této souvislosti Z. Grus poukazuje, že „mravní aspekty soukromého práva mohou být „definovány“ pouze prostřednictvím jednotlivých případů s odkazem na princip rovnosti, ze kterého je možno dovodit, že ve shodných případech by mělo být rozhodováno shodně, jelikož „právo dobrých mravů“ je právem soudcovským.“⁴⁹

Úloha soudu je i v tomto směru nezastupitelná. Vzhledem k dynamičnosti vývoje institutu dobrých mravů, je třeba správně vymezit dobu, dle které mají být dobré mravy posuzovány. Domnívám se, že je třeba posuzovat dobré mravy dle doby, kdy došlo k právnímu úkonu, nicméně je také důležité přihlížet k charakteru dobrých mravů v době vydání rozsudku. Soudce při posuzování sporů provádí hlubokou právní analýzu, což nelze očekávat od subjektů právních vztahů. Proto má být kladen velký důraz na srozumitelnost a jasnost odůvodnění soudního rozhodnutí. V tomto případě budou mít účastníci dodatečné vodítko specifické pro posuzování v soudním řízení. V této souvislosti Ústavní soud v odůvodnění svého nálezu uvedl: „V obecné rovině ve vztahu k závaznosti soudní judikatury lze konstatovat, že již učiněný výklad by měl být, nedojde-li k následnému shledání dostatečných relevantních důvodů podložených racionálními a přesvědčivějšími argumenty, ve svém souhrnu více konformními s právním řádem jako významovým celkem a svědčícími tak pro změnu judikatury, východiskem pro rozhodování následujících případů stejného druhu, a to z pohledu postulátů právní jistoty, předvídatelnosti práva, ochrany oprávněné důvěry v právo (oprávněného legitimního očekávání) a principu formální spravedlnosti (rovnosti).“⁵⁰

49 Grus, 2004, s. 115.

50 Nález Ústavního soudu České republiky, sp. zn. III. ÚS 252/04, ve věci přiznání rozdílu mezi starobním důchodem v ČR a SROV.

Literatura

- BARTOŠEK, M. 1994. *Encyklopedie římského práva*. Praha : Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X.
- BEZOUŠKA, P. 2004. *Pozemky – ozvěna privatizace a restituce*. Plzeň : Západočeská univerzita, 2004.
- BUBELOVÁ, K. 2010. Dobré mravy v judikatuře Ústavního soudu ČR. *Právní fórum*. 2010, č. 1.
- ČIHÁK, L. 2004. Didaktická pomůcka ke studiu struktury a systému občanského práva. 2. vyd. Karlovy Vary; Sokolov-Dubí : vl. nákl., 2004.
- ELIÁŠ, K. a kol. 2008. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. Praha : Linde, 2008. ISBN 978-80-7201-687-7.
- FIALA, J. a kol. 2002. *Občanské právo hmotné*. 3. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2793-2.
- GRUS, Z. 2004. Dobré mravy ve světle publikované judikatury. *Právní rozhledy*. 2004, č. 3.
- HURDÍK, J. 1998. *Zásady soukromého práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-2001-6.
- KNAPP, V. 1995. *Teorie práva*. Praha : C.H. Beck, 1995. ISBN 80-7179-028-1.
- LAZAR, J.; ŠVESTKA, J. a kol. 1987. *Občanské právo hmotné*. I sv. Praha : Panorama, 1987. ISBN 11-064-87-02.
- SALÁČ, J. 2000. Rozpor s dobrými mravy a se zákonným zákazem. *Právní rozhledy*. 2000, č. 6.
- SPÁČIL, J. 2004. Dobré mravy v českém občanském zákoníku a v judikatuře. *Právní rozhledy*. 2004, č. 18.
- SVOBODA, E. 1936. *Ideové základy občanského práva*. Praha, 1936.
- ŠEFL, V. 2009. *Institut zneužití práva v právu daňovém*. Brno : Masaryková univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4990-1.
- VÁŠKE, V.; KLUWER, W. 2006. *Přehled judikatury ve věcech promlčení a prekluze v soukromém právu*. Praha : ASPI, 2006. ISBN 80-7357-186-2.
- WEINHOLD, D. 2002. *Promlčení a prekluze v obchodních závazkových vztazích*. 2. vyd. Praha : C.H.Beck, 2002. ISBN 80-7179-369-8.

Právní předpisy:

- Císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud. Obecný zákoník občanský.
- Vyhláška č. 64/1975 Sb., vyhláška o Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, zrušen předpisem 513/1991 Sb.
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 274/2001 Sb., o vodovodech a kanalizacích, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Judikatura:

- Nález Ústavního soudu České republiky, sp. zn. I. ÚS 643/04.
- Nález Ústavního soudu České republiky, sp. zn. II. ÚS 309/95.
- Nález Ústavního soudu České republiky, soudu sp. zn. II. ÚS 249/97.
- Nález Ústavního soudu České republiky, sp. zn. IV. ÚS 581/06.
- Nález Ústavního soudu České republiky, Pl. ÚS 33/97.
- Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 3 Cdo 69/96.
- Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 21 Cdo 1893/2002.
- Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 33 Cdo 126/2009.
- Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 25 Cdo 2895/1999.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 25 Cdo 1839/2000.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 33 Odo 561/2006.

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 30 Cdo 1842/2000.

Internetové zdroje:

<http://www.epravo.cz>

<http://obchodni.juristic.cz>

<http://www.law.muni.cz>

<http://old.nsoud.cz>

<http://www.concourt.cz>

<http://iuridictum.pecina.cz>

<http://www.sagit.cz>

Použité zkratky

OZO – Císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud. Obecný zákoník občanský.

OBČZ – Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

OBCHZ – Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

NEGATIVE PRESCRIPTION AND GOOD MORALS

Abstract: The article emphasizes the meaning of good faith and traditional institutes of civil law – prescription and preclusion. This publication proposes to contribute to the illumination of exception of prescription against principles of good faith. A number of Court decisions are dedicated to this aspect; however, complex analysis is required. All legal relationships exist within a certain time frame. One of the key tasks of the general civil law is to define formal and substantive concepts of the Rule of Law. Time also plays an important role in defining the time period within which the participants in a trial have the right or are obliged to take certain procedural steps. Any law specifies the period of time within which legal *action* must be brought. Expiration of the time period causes loss of a legal right or entitlement. An exception of prescription in general is consistent with principles of good faith. However, under certain assumptions, exception of prescription establishes enforcement against the principles of good faith.

Keywords: Good morals, prescription, breach of good faith

JEL Classification: K00, K33, K4